

Skale kliniczne do oceny odleżyn i ran

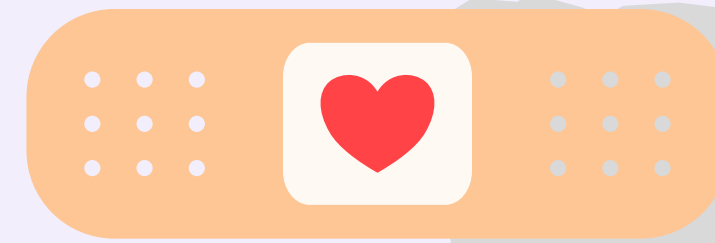
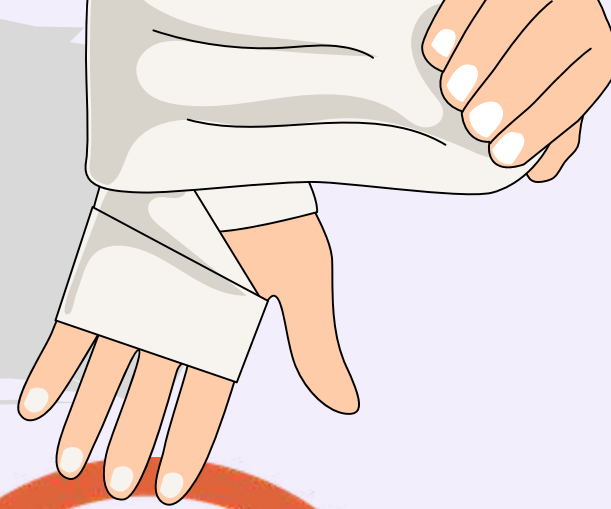

Rany

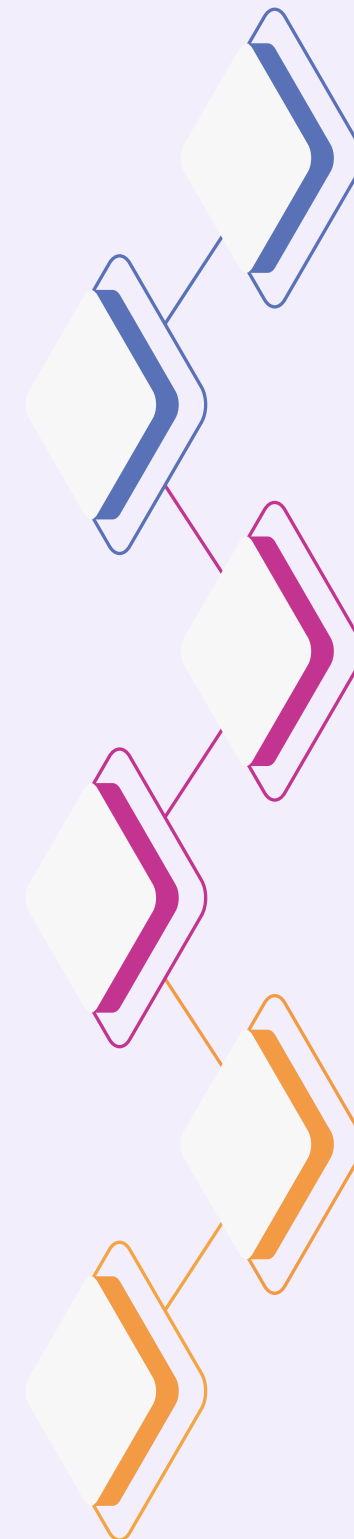

Rana	Rana przewlekła	Rana trudno gojąca się	Odleżyna
<ul style="list-style-type: none"> • przerwanie ciągłości skóry/błon śluzowych, • uszkodzenie komórek i tkanek, • może dotyczyć: skóry, tkanki podskórnej, mięśni, jam ciała, narządów	<ul style="list-style-type: none"> • utrzymuje się ≥ 6 tygodni • wynik choroby / zaburzonego gojenia • związana z niewydolnością krążenia, zaburzeniami układowymi • często: owrzodzenia	<ul style="list-style-type: none"> • rodzaj rany przewlekłej • nieprawidłowy proces gojenia • trwa ≥ 6 tygodni • powstają ubytki skóry (owrzodzenie) • przyczyny: schorzenia układowe, ucisk, infekcje, zmiany żylna-tętnicze	<ul style="list-style-type: none"> • uszkodzenie skóry i/lub tkanek głębszych • na wypukłościach kostnych • największe ryzyko: 7–14 dni unieruchomienia • 70% pacjentów paliatywnych - odleżyny w dolnej części ciała • 40% - okolica kości krzyżowej

Higiena rany

TIMERS

T

I

M

E

R

S

tissue debridement	opracowanie tkanek
infections and inflammation control	kontrola infekcji i zakażenia
moisture balance	utrzymanie wilgotności
edge, epidermis	niewłaściwe brzegi, zaburzenia naskórka
repair and regeneration	naprawa i regeneracja
social and individual-related factors	czynniki społeczne oraz indywidualne

ETAPY PROCESU OCZYSZCZANIA RANY

1

PŁUKANIE

Usunięcie zanieczyszczeń poprzez zastosowanie delikatnych środków.

2

USUNIĘCIE PŁYNU

Terapia podciśnieniowa, oddrenowanie płynu.

3

PRZYMOCZKI

Zaopatrzenie rany, oczyszczenie i rozluźnienie tkanki.

4

NAWILŻENIE

Środki utrzymujące wilgotne środowisko rany.

5

OCZYSZCZANIE MECHANICZNE

Usunięcie wysięku, martwej tkanki oraz drobnoustrojów.

6

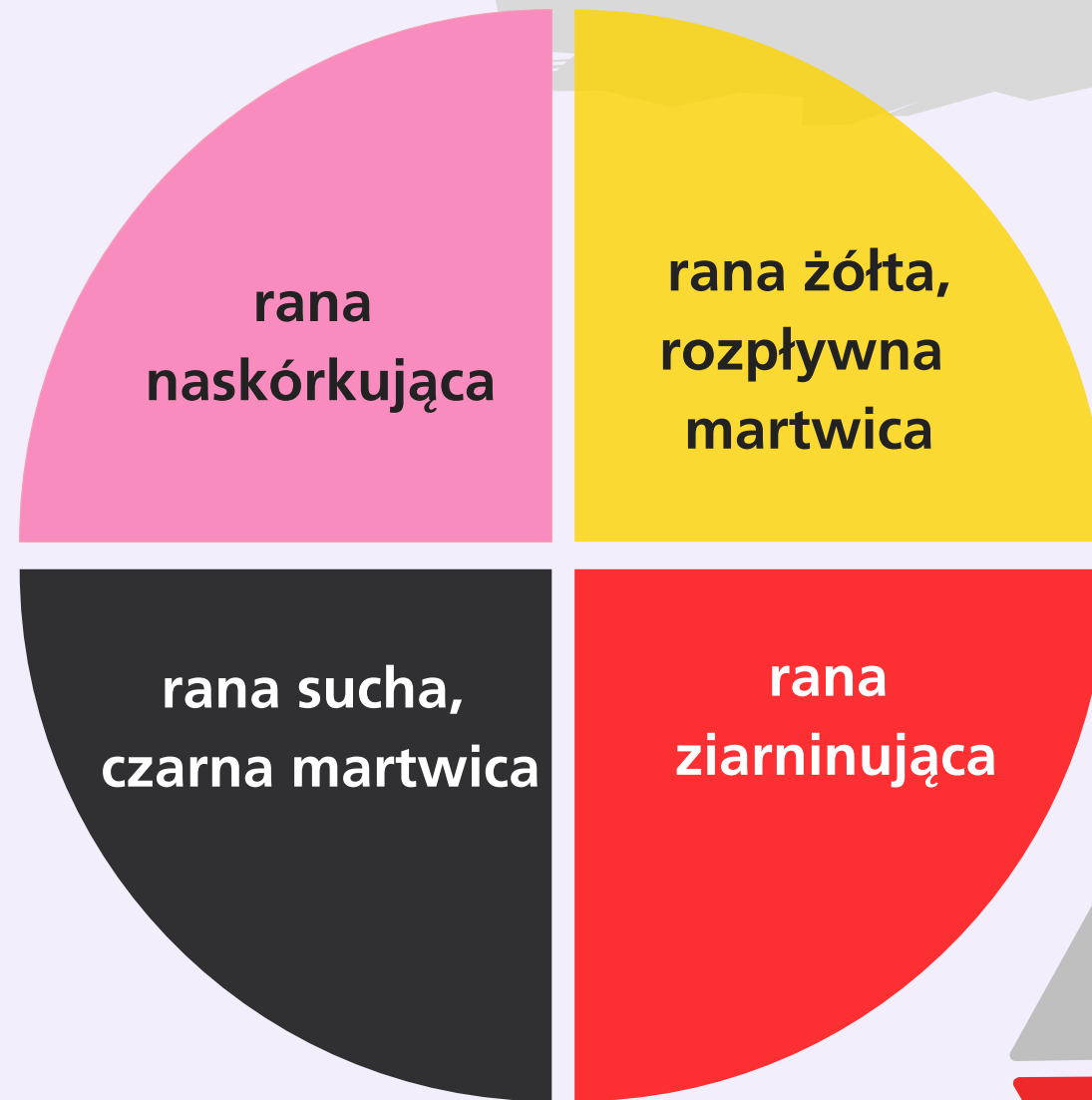
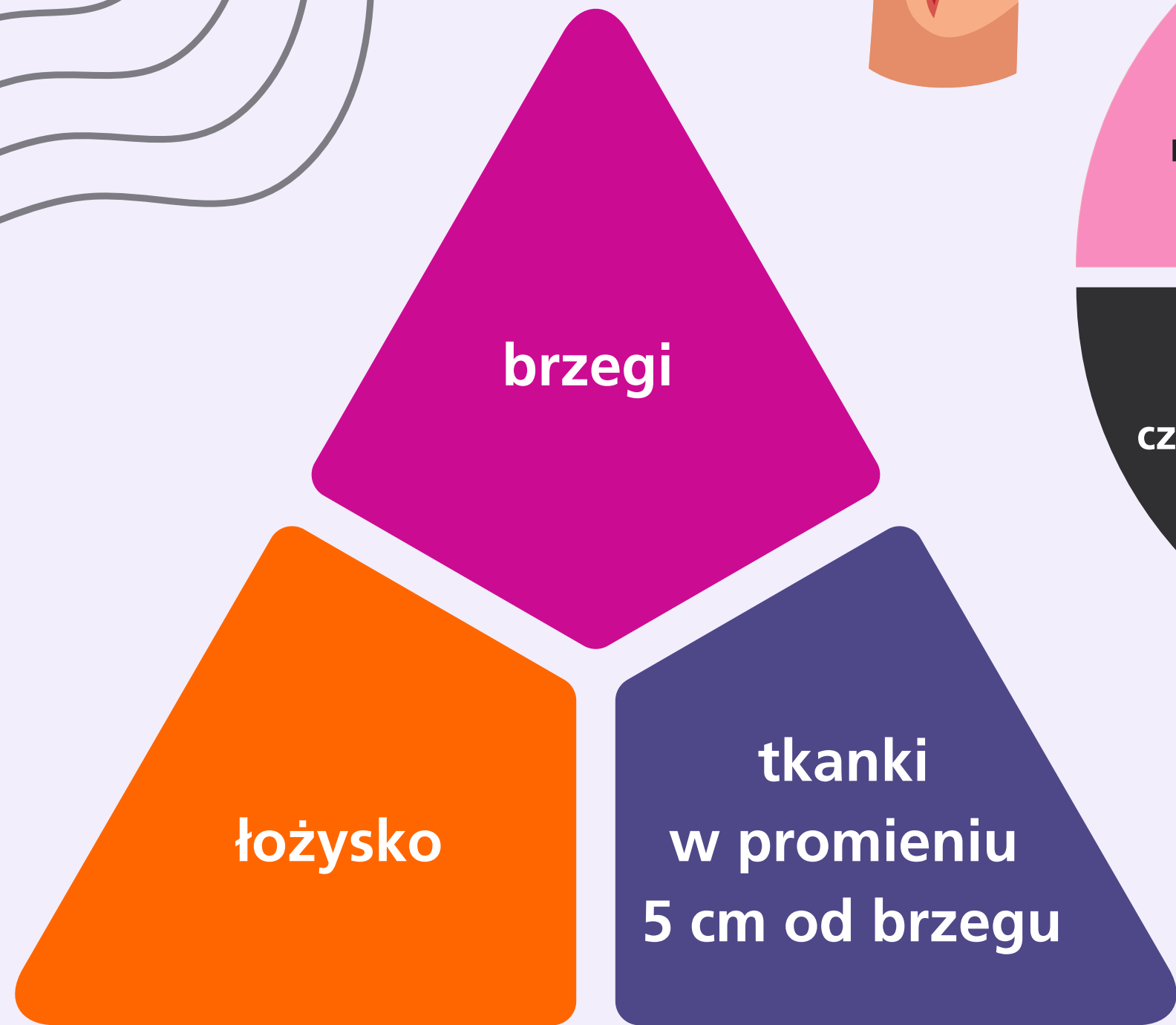
IRYGACJA

Płukanie rany, w celu usunięcia martwych tkanek.

Trójkąt rany

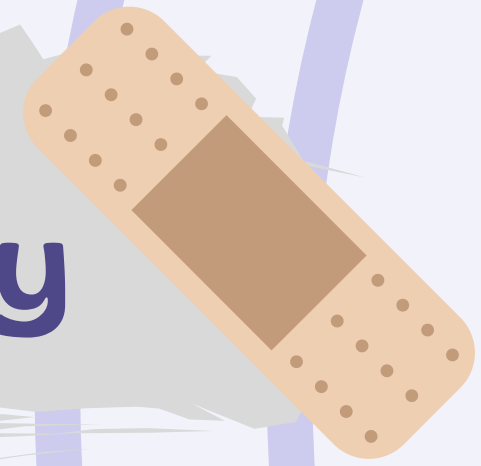
Kolorowa skala oceny rany

Fazy gojenia rany

Faza	Charakterystyka (skrótowo)
FAZA WYSIĘKOWA	Zmiany hemostatyczne i zapalne; aktywacja krzepnięcia; powstanie skrzepu; objawy: zaczerwienienie, ucieplenie, obrzęk, ból; trwa ok. 5–7 dni.
FAZA WYTWÓRCZA	Wytwarzanie nowej tkanki; napływ fibroblastów; synteza kolagenu; powstawanie siatki włókien kolagenowych; neowaskularyzacja i zamykanie rany.
FAZA NAPRAWCZA	Ziarnina z czerwonej → blad różowa; zmniejszone unaczynienie; pokrywanie rany komórkami epithelium; podziały co 12–18 h (ok. 2 mm naskórka/dobę); odbudowa zewnętrznej warstwy skóry.
FAZA PRZEBUDOWY	Trwa kilka–kilkanaście miesięcy; reorganizacja naczyń; redukcja unaczynienia; blizna ulega obkurczeniu, ścięczeniu i jaśnieniu; brak mieszków włosowych i melanocytów.

Ocena ryzyka odleżyn

Klasyfikacja odleżyn

Norton

EPUAP/NPIAP

Enis
i Sarmiento

Seiler

Braden

CBO

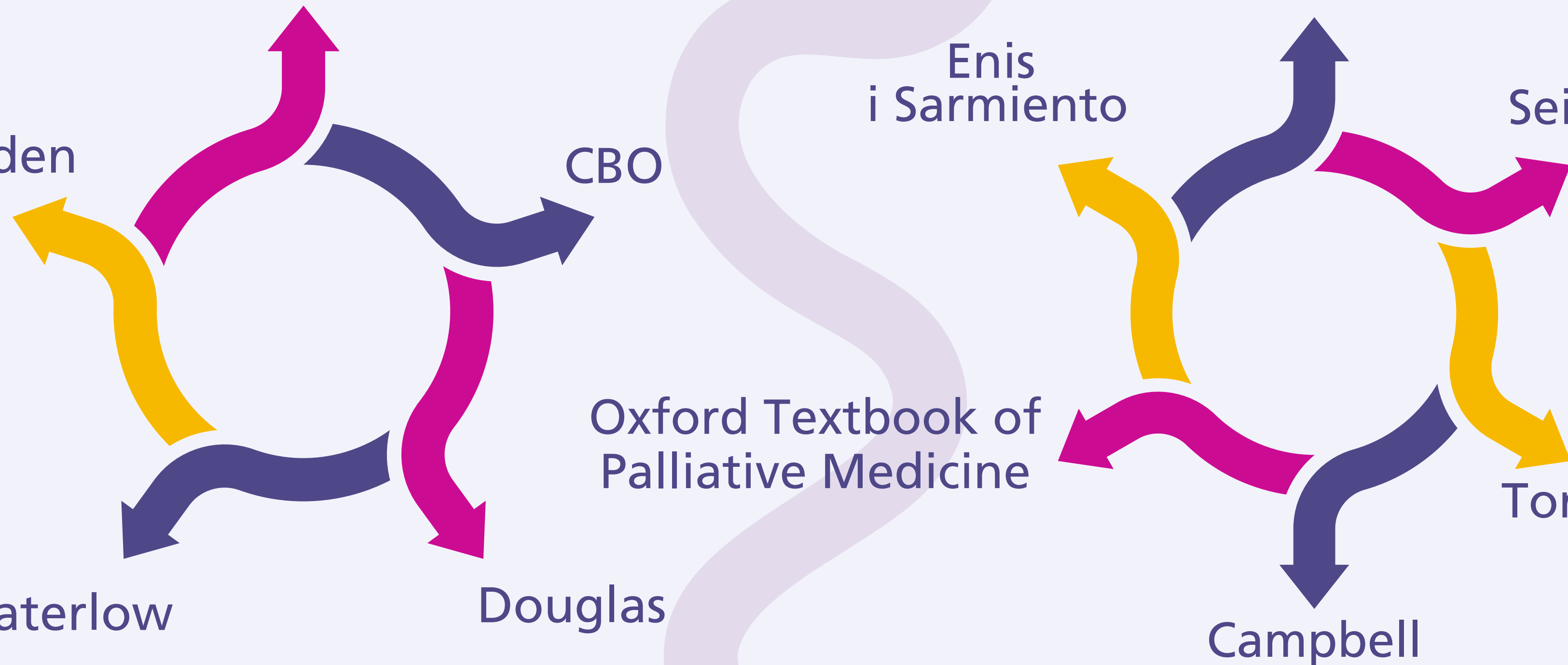
Oxford Textbook of
Palliative Medicine

Torrence

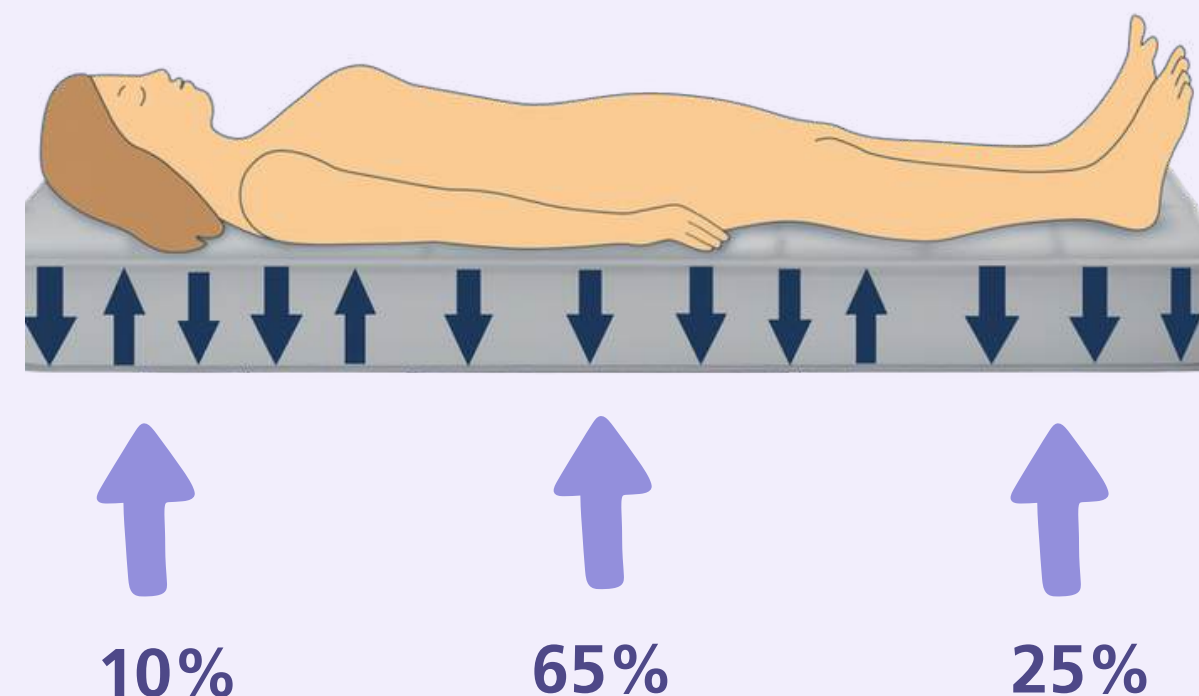
Waterlow

Douglas

Campbell

Ryzyko odleżyn

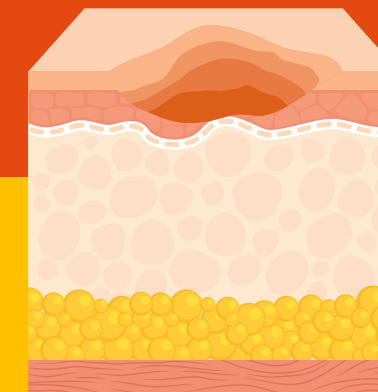
Skala	Interpretacja / poziomy ryzyka
BRADEN	≤ 9 → bardzo wysokie ryzyko 10–12 → wysokie ryzyko 13–14 → umiarkowane ryzyko 15–18 → łagodne ryzyko 19–23 → brak ryzyka (im mniej punktów, tym większe ryzyko)
NORTON	< 14 pkt → ryzyko odleżyn (im mniej punktów, tym większe ryzyko)
WATERLOW	10–14 pkt → zagrożenie 15–19 pkt → wysokie ryzyko ≥ 20 pkt → bardzo wysokie ryzyko
DOUGLAS	< 18 pkt → zwiększone ryzyko (im mniej punktów, tym większe ryzyko)

Skala ryzyka rozwoju odleżyn wg Braden

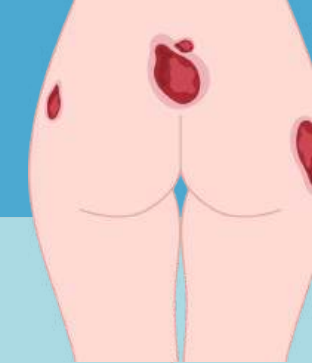
Czynniki ryzyka	Ocena nasilenia czynników (punktowa)			
	1	2	3	4
ODBIERANIE BODŹCÓW	całkowicie ograniczone	ograniczone	delikatnie ograniczone	prawidłowe
WILGOTNOŚĆ SKÓRY	stale wilgotna	wilgotna	czasami wilgotna	rzadko wilgotna
MOBILNOŚĆ	całkowicie ograniczona	bardzo ograniczona	częściowo ograniczona	prawidłowa
ARTYWNOŚĆ	całkowite unieruchomienie	częściowe unieruchomienie	chodzi czasami	często chodzi
ODŻYWIENIE	złe	niewłaściwe	właściwe	w normie
SIŁY ŚCINAJĄCE, TARCIE	stale	okresowo	brak	

Skala ryzyka rozwoju odleżyn wg Doreen Norton

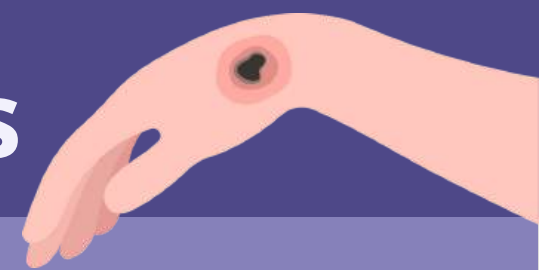
Parametr	Ocena nasilenia czynników (punktowa)			
	4	3	2	1
STAN FIZYCZNY	dobry	dość dobry	zły	bardzo zły
ŚWIADOMOŚĆ	uważny	apatyczny	zdezorientowany	śpiączka
AKTYWNOŚĆ, PRZEMIESZCZANIE	samodzielny	porusza się z pomocą	siedzi	brak
SAMODZIELNOŚĆ (ZAMIANA POZYCJI CIAŁA)	pełna	delikatnie ograniczona	znacznie ograniczona	brak
NIETRZYMANIE MOCZU ORAZ STOLCA	brak	sporadycznie	nietrzymanie moczu	nietrzymanie stolca oraz moczu

Skala ryzyka rozwoju odleżyn wg Douglas

Czynnik ryzyka	4	3	2	1	0
STAN ODŻYWIENIA	dieta pełnowartościowa	dieta niewłaściwa	wyłącznie płyny	żywienie pozajelitowe lub Hb poniżej 10 g%	
AKTYWNOŚĆ	porusza się samodzielnie	porusza się z trudnością	porusza się na wózku inwalidzkim	pozostaje w łóżku	
CZYNNOŚĆ ZWIERACZY ODBYTU I CEWKI MOCZOWEJ	prawidłowa czynność	sporadyczne moczenie	nietrzymanie moczu	nietrzymanie moczu i stolca	
DOLEGLIWOŚCI BÓLOWE	brak bólu	niewielki ból	okresowo	ból związany z poruszaniem się	ciągły ból
STAN SKÓRY	bez zmian	sucha, zaczerwieniona, cienka	uszkodzenia powierzchni	uszkodzenia jam lub tkanek głębokich	
STAN ŚWIADOMOŚCI	pełna przytomność i świadomość	apatia	stupor	brak współpracy	śpiączka

Skala CBO - Dutch Consensus Prevention of Bedsores

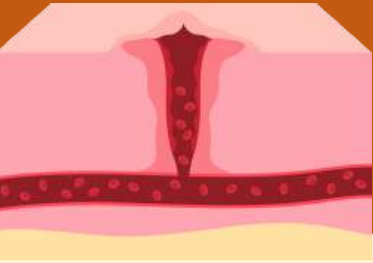
Oceniany parametr	0	1	2	3
STAN PSYCHICZNY	dobry	obojętność, przygnębienie, dezorientacja, lęk	głęboka depresja, objawy psychotyczne, splątanie, apatia	stupor, śpiączka
STAN NEUROLOGICZNY / SIŁA MIĘŚNIOWA	prawidłowy	śladowe objawy ubytkowe, osłabienie	zaburzenia czucia, niedowład połowiczny średniego stopnia, dotyczy dwóch kończyn (x2)	hemipareza (x3), paraplegia poniżej 6. (x3)
ZDOLNOŚĆ PRZEMIESZCZANIA SIĘ	dobra	niewielkie ograniczenie, chodzi z pomocą, chodzi przez cały dzień lub większość dnia, pacjent na wózku inwalidzkim ze sprawnymi kończynami górnymi,	leżący przez większość dnia, poza łóżkiem tylko w celu umycia się i zmiany pościeli, całymi dniami siedzi w fotelu	stale leżący
STAN ODŻYWIENIA	dobry	średni, nie jadł przez kilka poprzednich dni	zły, nie jadł ponad tydzień, wymioty, biegunka	wyniszczenie jak u pacjentów w fazie terminalnej choroby nowotworowej
SPOSÓB ODŻYWIANIA	zjada samodzielnie lub jest karmiony przez sondę, ma dobry apetyt	odżywianie pozajelitowe	karmiony przez sondę, bez apetytu	całkowity brak odżywiania
CZYNNOŚĆ ZWIERACZY ODBYTU I CEWKI MOCZOWEJ	dobra	sporadyczne nietrzymanie moczu	nietrzymanie moczu i/lub stolca, cewnik	całkowite nietrzymanie moczu i stolca
WIEK	poniżej 50 lat	powyżej 50 lat	powyżej 60 lat	powyżej 70 lat
TEMPERATURA CIAŁA	poniżej 37,5°C	powyżej 37,5°C	powyżej 38,5°C	powyżej 39°C lub poniżej 35,0°C
LEKI	żadne	kortykosteroidy, nasenne, antykoagulanty (nie dotyczy Calciparinu)	przeciwbólowe, uspokajające, przeciwnowotworowe, antybiotyki doustne	antybiotyki dożylnie
CUKRZYCA	nie ma	tylko na diecie	dieta i leki doustne	dieta i insulina

Skala ryzyka rozwoju odleżyn wg Waterlow

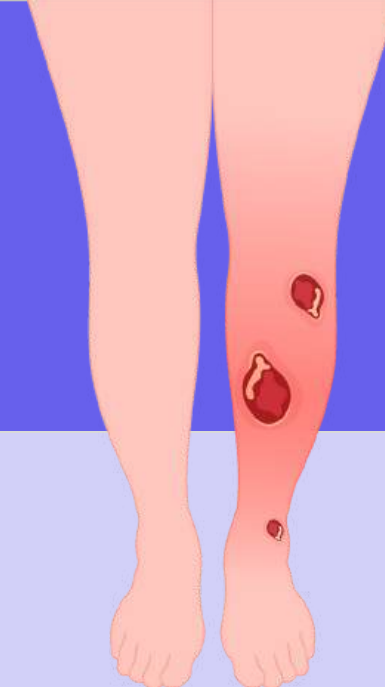
Kategoria	Kategoria	Kategoria			
BUDOWA CIAŁA	przeciętna	0	RUCHLIWOŚĆ	prawidłowa	0
	powyżej przeciętnej	1		ciągła (nerwowość)	1
	otyłość	2		apatyczność	2
	poniżej przeciętnej	3		ograniczona	3
					nieruchomy (tarcie)
STAN SKÓRY	zdrowa	0	ŁAKNIENIE	pozycja siedząca	5
	marmurkowata, cienka	1		przeciętne	0
	sucha	1		małe	1
	obrzęknięta	1		cewnik żołądkowy	2
	lepka (temp.)	1		całkowity brak łaknienia	3
	przebarwienia	2	ODŻYWIANIE KOMÓRKOWE	nie	0
	uszkodzona punktowo	3		palenie tytoniu	1
PŁEĆ, WIEK	mężczyzna	1	CHOROBY NEUROLOGICZNE I INNE	anemia	2
	kobieta	2		choroby krążenia obwodowego	5
	14–49 lat	1		zawał serca	5
	50–64 lata	2		krańcowa kacheksja łaknieniowa	8
	65–74 lata	3	URAZY I ZABIEGI	nie	0
	75–80 lat	4		stwardnienie rozsiane, cukrzyca i inne	6
	powyżej 80 lat	5		nie	0
TRZYMANIE MOCZU I STOLCA	całkowite/cewnikowanie	0	PRZYJMOWANE LEKI	ortopedyczne poniżej linii kręgosłupa	5
	sporadyczne nietrzymanie moczu	1		powyżej 2 godzin na stole operacyjnym	5
	cewnik/nietrzymanie kału	2		nie	0
	nietrzymanie moczu i kału	3		cytostatyki, sterydy	4
				przeciwzapalne	4

Międzynarodowa klasyfikacja odleżyn wg EPUAP/NPIAP

STOPIEŃ I	ZACZERWIENIENIE NIEBLEDNAĆE	Brak uszkodzenia skóry, nieblednące zaczerwienienie, zwykle na wyniosłości kostnej. W dotyku okolica jest bardziej miękka lub twarda, bardziej chłodna lub ciepła oraz bardziej bolesna niż otaczające tkanki.
STOPIEŃ II	NIEPEŁNE USZKODZENIE SKÓRY	Widoczny ubytek skóry, obejmujący naskórek i skórę właściwą. Zmiana powierzchniowa i płytka, czerwono-różowe dno tkanki martwiczej, charakter pęcherza lub otarcia, wypełnienie krwisto-surowicze.
STOPIEŃ III	USZKODZENIE PEŁNEJ GRUBOŚCI SKÓRY	Ubytek pełnej grubości skóry, widoczna tkanka podskórna - nie przekracza powięzi i struktur głębokich. Widoczna jest tkanka martwicza. Mogą pojawić się tunele i kieszenie.
STOPIEŃ IV	GŁĘBOKIE OWRZODZENIE, UTRATA PEŁNEJ GRUBOŚCI TKANKI PODSKÓRNEJ	Ubytek pełnej grubości skóry oraz tkanki podskórnej. Widoczne są mięśnie, ścięgna, kości. Może pojawić się martwica, kieszenie, tunele, kratery. Odnotowuje się wysokie ryzyko infekcji i stanów zapalnych.
STOPIEŃ V	ODLEŻYNY NIEKLASYFIKOWANE	Uszkodzenie pełnej grubości skóry i tkanek. Martwica/strup uniemożliwiają ocenę głębokości rany. Należy oczyścić ranę oraz odsłonić żywe struktury, w celu oceny.
STOPIEŃ VI	USZKODZENIE TKANEK GŁĘBOKICH	Podejrzenie uszkodzenia tkanek głębokich bez przerwanej ciągłości powłok skórnych. Rumień, pęcherz, przebarwienia w kolorze bordowym, ciemnoczerwonym lub fioletowym, dolegliwości bólowe, możliwa rana z ubytkiem odsłaniającym struktury.

Klasyfikacja odleżyn wg Enisa i Sarmiento

STOPIEŃ I

Rana ograniczona do naskórka

STOPIEŃ II

Zmiana obejmująca naskórek i skórę właściwą

STOPIEŃ III

Zmiana przenika przez skórę właściwą do tkanki podskórnej

STOPIEŃ IV

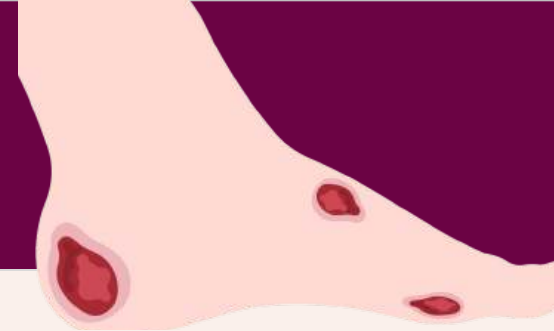
Martwica tkanek miękkich sięgająca do kości i stawów

Skala Torrence'a

STOPIEŃ I	Blednące zaczerwienienie , odwracalne pod wpływem ucisku.
STOPIEŃ II	Nieblednące zaczerwienieni - uszkodzenia naskórka. Pojawiają się pęcherze, obrzęk tkanek, stan zapalny, dolegliwości bólowe.
STOPIEŃ III	Uszkodzenie pogranicza skóry z tkanką podskórną . Brzeg rany jest odgraniczony, a dno wypełnione czerwoną ziarniną lub żółtymi masami rozpadających się tkanek.
STOPIEŃ IV	Uszkodzenie sięga powięzi , brzeg jest dobrze odgraniczony, dno pokrywa sucha lub wilgotna czarna i/lub brązowa martwica.
STOPIEŃ V	Zaawansowana martwica , wychodząca poza powięź, sięgająca tkanki mięśniowej, ścięgien, więzadeł, kości, stawów. W ranie widoczna jest czarna martwica i rozpadające się masy tkanek.

Skala odleżyn wg Campbella

STOPIEŃ I

Blednące zaczerwienienie odwracalne pod wpływem ucisku.

STOPIEŃ II

Nieblednące zaczerwienienia - uszkodzenia naskórka.

STOPIEŃ III

Uszkodzenie skóry do granicy z tkanką podskórną.

STOPIEŃ IV

Uszkodzenie do podskórnej tkanki tłuszczowej.

STOPIEŃ V

Zaawansowana martwica dochodząca do tkanki mięśniowej i kości.

STOPIEŃ VI

Zajęcie okostnej oraz kości.

STOPIEŃ VII

Stan zapalny kości oraz szpiku kostnego.

Skala Fontaine'a

- klasyfikacja przewlekłego niedokrwienia kończyn dolnych

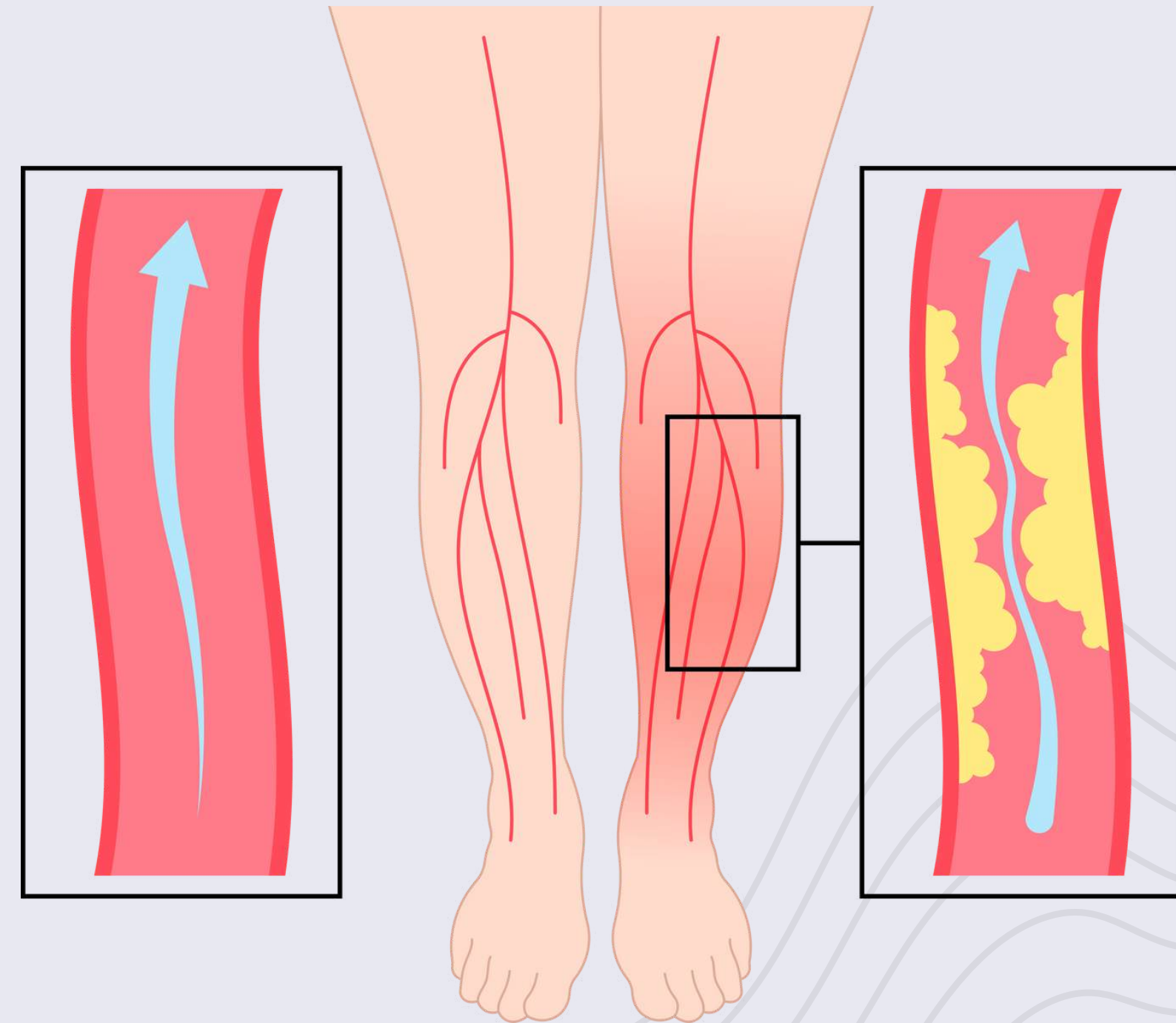

I	<ul style="list-style-type: none"> - Bezobjawowy - Brak istotnych dolegliwości - Mrowienie / drętwienie / parestezje kończyn - Zwiększona wrażliwość na zimno - Czasami siniaki - Brak tętna
IIa	<ul style="list-style-type: none"> - Chromanie przestankowe o niewielkim nasileniu - Dystans chromania powyżej 200 metrów
IIb	<ul style="list-style-type: none"> - Umiarkowane lub ciężkie chromanie - Dystans chromania poniżej 200 metrów
III	<ul style="list-style-type: none"> - Niedokrwienne bóle spoczynkowe (zwłaszcza w nocy) - Deficyt ukrwienia
IV	<ul style="list-style-type: none"> - Zmiany martwicze - Owrzodzenia niedokrwienne - Uszkodzenie tkanek - Zgorzele - Silny ból spoczynkowy

Skala Rutherforda

– ocena zaawansowania niedokrwienia kończyn

- 1** Niewielkie chromanie
- 2** Umiarkowane chromanie
- 3** Ciężkie chromanie
- 4** Niedokrwienne bóle spoczynkowe
- 5** Niewielkie uszkodzenie tkanek
- 6** Duże uszkodzenie tkanek

CEAP - Ocena przewlekłej niewydolności żyłnej

PODZIAŁ KLINICZNY (ANG. CLINICAL)

- C0 – brak widocznych zmian w badaniu klinicznym,
- C1 – teleangiektazje, żyły siatkowate,
- C2 – żylaki,
- C3 – obrzęki bez zmian skórnych,
- C4 – przebarwienia, wypryski, lipodermatoskleroza,
- C5 – zmiany skórne z poprzednich grup i ślady po wygojonych owrzodzeniach żylnych,
- C6 – zmiany skórne z grup C1 do C4 i czynne owrzodzenia żyłne.

PODZIAŁ ANATOMICZNY (ANG. ANATOMICAL)

As – żyły powierzchowne: 1 – teleangiektazje, żylaki siatkowate, 2 – żyła odpiszczelowa powyżej kolana, 3 – żyła odpiszczelowa poniżej kolana, 4 – żyła odstrzałkowa, 5 – inne żyły powierzchowne.

Ad – żyły głębokie: 6 – żyła główna dolna, 7 – żyła biodrowa wspólna, 8 – żyła biodrowa wewnętrzna, 9 – żyła biodrowa zewnętrzna, 10 – żyła miednicy, 11 – żyła udowa wspólna, 12 – żyła udowa głęboka, 13 – żyła udowa powierzchowna, 14 – żyła podkolanowa, 15 – żyły głębokie podudzia, 16 – żyły mięśniowe.

Ap – żyły przeszywające: 17 – żyły przeszywające uda, 18 – żyły przeszywające podudzia.

PODZIAŁ ETIOLOGICZNY (ANG. ETIOLOGICAL)

- Ec – zmiany wrodzone,
- Ep – pierwotne zmiany o nieznanym przyczynie powstania,
- Es – zmiany nabyte (pozakrzepowe, pourazowe, inne).

PODZIAŁ PATOFIZJOLOGICZNY (ANG. PATHOPHYSIOLOGICAL)

- Pr – refluks,
- Po – niedrożność,
- Pr,o – refluks i niedrożność.

Ocena w kierunku zakażenia - NERDS i STONEES

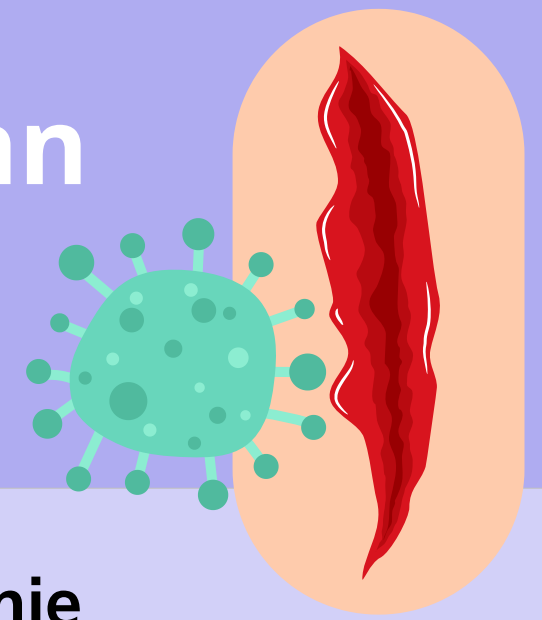
➔ rana czysta = <3 objawów

➔ rana zakażona = >3 objawów w NERDS i <3 w STONEES

N E R D S	non healing	mimo podjętych działań pielęgnacyjnych rana nie wykazuje cech gojenia
	exudate increasing	zwiększona ilość wysięku; przezroczysty; surowiczo-ropny; krew
	red and bleeding surface tissue	tkanka ziarninowa; zaczerwieniona; krwawi
	debris slough or eschar	martwica sucha; martwica rozpułwna
	smell or odour from wound	nieprzyjemny zapach; fetor; degradacja tkanek; bakterie beztlenowe

S T O N E E S	size is bigger	owrzodzenie zajmuje coraz większą powierzchnię; rozprzestrzenianie się bakterii
	temperature is increased	podwyższona temperatura; tkanki objęte zakażeniem
	os-probes to bone or bone visible	odstąpienie kości; kość wyczuwalna narzędziem
	new areas of breakdown	nowe owrzodzenia; oddzielone od wcześniejszych
	exudate increasing	zwiększona ilość wysięku
	erythema/edema	rumień; obrzęk
smell	nieprzyjemny zapach	

TILI - wskaźnik terapeutyczny miejscowego zakażenia ran (ang. Therapeutic Index for Local Infections)

Parametry wskazań pośrednich	Bezpośrednie wskazanie
Rumień wokół rany	Niegojąca się rana pooperacyjna
Miejscowy wzrost ucieplenia	Obecność ropy w ranie
Obrzęk lub naciek okolicy rany	Obecność patogenów w ranie
Ból samoistny lub przy ucisku	
Upośledzone gojenie rany	
Zwiększenie ilości, gęstości i/lub zmiana zabarwienia albo zapachu wysięku	

Źródła:

1. Bartoszewicz M, Banasiewicz T, Bielecki K. et al. Zasady postępowania miejscowego i ogólnego w ranach objętych procesem infekcji. Forum Zakażeń 2019;10(1):1–30
2. Dissemond J, Strohal R, Mastronicola D et al. Therapeutic index for local infections score validity: a retrospective European analysis. J Wound Care 2020;29(12):726–734.
3. Bartoszewicz M. i in., Wskaźnik terapeutyczny miejscowego zakażenia rany (TILI) jako przydatne narzędzie w efektywnej pielęgnacji ran niegojących się dla lekarzy i pielęgniarek podstawowej opieki zdrowotnej, lekarzy rodzinnych i personelu zakładów opiekuńczo-leczniczych, Forum Zakażeń, 2020;11-6:285-295.
4. <https://nursing.com.pl/artukul/warto-wiedziec-nowy-wskaznik-terapeutyczny-miejscowego-zakazenia-ran-tili-60d05fd59e0a06116147fa17>.
5. Kuberka I., Głowacz J., Bakowska M., Odleżyny – ocena ryzyka, rozpoznanie i leczenie, „Leczenie Ran”, nr 16 (3-4), 2019.
6. Sopata M., Mrozikiewicz-Rakowska B., Jawień A., Woron J., Malka M., Karpiski T. i wsp, Stanowisko Polskiego Towarzystwa Leczenia Ran – postępowanie przeciwdrobnoustrojowe w ranie skolonizowanej, z cechami infekcji i zagrożonej infekcją w erze antybiotykooporności, „Leczenie ran”, nr 20 (4), 2023.
7. Skale NERDS i STONEES – jak sprawdzić, czy doszło do zakażenia rany?. <https://forumleczeniaran.pl/skale-nerds-i-stonees-jak-sprawdzic-czy-doszlo-do-zakazenia-rany/>.
8. Bazaliński S., Zmora M., Przybek-Mita, Kózka M., Przygotowanie Pielęgniarki do opieki nad pacjentem z przewlekłą raną odleżynową z uwzględnieniem rodzaju ich kwalifikacji zawodowych, „Pielęgniarstwo Chirurgiczne i Angiologiczne”, nr 11 (1), 2017.
9. Szewczyk M., Kózka M., Cierzniakowska K., Cwajda-Białasik J., Mościcka P., Jawień A. i wsp. Profilaktyka odleżyn - Zalecenia Polskiego Towarzystwa Leczenia Ran. Część 1, "Leczenie Ran", nr 17(3), 2020.
10. Skala Fontaine'a – klasyfikacja przewlekłego niedokrwienia kończyn dolnych. <https://forumleczeniaran.pl/skala-fontainea-klasyfikacja-przewleklego-niedokrwienia-konczyn-dolnych/>.
11. Szewczyk M., Cwajda-Białasik J., Mościcka P., Cierzniakowska K., Bazaliński D., Jawień A., Spannbaauer A. i wsp. Leczenie odleżyn – zalecenia Polskiego Towarzystwa Leczenia ran. część II, "Leczenie Ran", nr 17(4), 2020.
12. Bazaliński D., Szymańska P., Szewczyk M., Odleżyny pięt w świetle wytycznych światowych (epuap/ npiap) i doświadczeń własnych. przegląd piśmiennictwa, „Leczenie ran”, nr 17(4), 2020.
13. Sopata M., Jawień A., Mrozikiewicz-Rakowska B., Augusewicz Z., Bakowska M., Samson I., i wsp.,Wytyczne postępowania miejscowego w ranach niezakażonych, zagrożonych infekcją oraz zakażonych – przegląd dostępnych substancji przeciwdrobnoustrojowych stosowanych W leczeniu ran. zalecenia polskiego towarzystwa leczenia ran, "Leczenie Ran", nr 17(1), 2020.
14. Skale oceny ryzyka wystąpienia odleżyn. <https://forumleczeniaran.pl/skale-oceny-ryzyka-wystapienia-odlezyn/>.